

tes morgást, dübörgést hallatnak a legújabb erők, a démonok, göredek, retorták, pipetták, vegyelyek, fiolák, szikrázó palackok fantasztikus bűvészeiben gubbasztanak, nehogy kártékony fluidumaikat, emanációikat rászabadíthassák a fenyegetett világra. És mindegy, hogy a Főpappak, a Nagy Mágusnak Oannes, Trismegistos, Kecalkoatl, Fu-Hi, Aladdin, Paracelsus, Pasteur vagy Einstein a neve, a kérdés csak az, melyik tudott többet a másiknál.

(Hogy tévedés ne essék s az olvasó tréfára ne vegye a mondottakat: ha egy természeti erő mi-voltát nem ismerjük és mégis felhasználjuk: mágiát üzünk. Amikor a dinamóval áramot fejlesztünk és ebbe kapcsolva megszóltatjuk rádióinkat, a legtisztább varázslást végesszük; senki sem tudja megmondani, mi megy végbe ekkor. A különbség a régi és az új mágia közt az, hogy a régi ember eszközök nélkül, szervi és szellemi képességeivel működtette a természet erőit, az új pedig csak gépi eszközökkel tudja munkába fogni; az előbbi módszer hanyatlóban van, végét járja, az új most kezd kialakulni.)

A „primitív” népek fölénye.

Hogy erre a kérdésre röviden felelhessünk, minden bizonyító apparátus és szemléltető anyag nélkül, csak azokra a változásokra utalhatunk, amelyek az ember természet-ismerete, világszemlélete átment. Tudjuk, hogy a legrégebbi fokon teljes természetközösségben élt, azaz magát és a világot egyszerre, mint közös tényt szemlélte; ezt az állapotot ma csökönyszerűen primitívnek nevezük, holott a viselője ugyanott állt, ahol a természettudomány up to date eredményeit fölfedező, lángelméjű tudós úttörők. Éppen azért először is számoljunk le a primitív ember fikciójával, sőt ú. n. ősemberével is. Hogy milyen volt a régi ember (és nem „ős”-ember), primitív-e vagy sem, arra főként hátrahagyott emlékeiből következtethetünk, s a mai természeti ember alkatát, viselkedését csak ritkán használjuk analógiául. Na kezdeti, primitív állapotban élő ember vagy nép nincsen, minden élő nép vagy törzs beláthatatlanul régi mult élményeit hordozza magában és életmódjában. S éppen a legprimitívebbnek tartott, érintetlen, beltenyésztetű törzsek legtöbbje túljutott virágkorán, előregedett, dekadens, hanyatlásban él. A legöregebbek: a maorik, pápuák, polinézek egy biológiai, etnográfiai és kulturális alexandrinizmus tüneteit szolgáltatják, s még a fiatalabbak: négerok, indiánok, mongolok is a dédapa tapasztalt fölényével nézhetnek a kamasz árjakra. Az öregebb népek bonvolult hitvilága és szellemi élete, kidolgozott vallási rendszere kétségbeesztő a kutatókat, mert a mi egyszerű, barbár, sőt primitív gondolkodási technikánk nem tud beléjük illeszkedni; ritológiájuk terjedelméhez és gazdagságához képest a modern, két-háromezeréves vallások liturgiája gyerekjáték. Társadalmi rendjük árnyalt és kinosan aprólékos összetettsége tanácstalanná tenné (és teszi) az amerikai demokrácia jámbor és együgyű polgárát. Művészetükről talán ne is szóljunk: Európa most kezdi nagy hévvel utánozni abban a hitben, hogy valami ősprimitívumra lélt, pedig az ellenkezője áll. Szellemi életük finom bonyolultságára hadd idézzük egyetlen példaképen azt, hogyan nevezik el a

polinéziai tangaták a virágukat. Helyesebben nem is neveket adnak nekik, mert a név magában semmit sem mond, hanem a szavakat jelzik s erre a célra háromezer színjelző szavak van, amelyeket körülírással szaporítani tudnak s amelyek egyúttal nemcsak a növény faját, hanem rügyező, virágzó, termést hordó állapotát is megjelölik. Ez nemcsak példátlan természetismeret, hanem a nyelv nagy régiségéről is tanuskodik. Azt is tudjuk, hogy az európai utazók vakon rábízzák magukat bennszülött vezetőik tapasztaltságára, szellemi fölényére, s ha valamelyikük be tud illeszkedni életrendjükbe, nagyobb harmóniába élhet ott, mint odahaza. A régebbi emlékek pedig olyan képességekről és ismeretekről adnak hírt, amelyeket nem egyszer utasítani sem tudunk. Ha egy mai természeti nép valaha primitívnek mutatkozott (ilyen szintén sok van), az rendszeren a zseniális hanyatlás vagy a kopogó környezet, a nehéz létharc következménye.

Élmény, ritus, mítosz.

A régi ember alkatának megismeréséhez fő forrásaink a mítoszok és egy-két lemaradt régi ritus. De a mítosz már kései fogalom. A természetközösségben élő ember első fokán csak belső élmény, az intuíció megvilágosodásával válhatott a természet jelenségeinek fölfogójává és hordozójává; e mellett fel kell tennünk, hogy más szervi-szellemi képességekkel is rendelkezett. Hogy egyszerű, köznapi példát hozunk fel az asszony, aki fogant és szült, belső megvilágosodással élte át a fogantatást, a csirázást és a szülés egyetemes természet-törvényét, s ha azóta nem fogant és szülni kívánt, a nemző aktus fölénye céljából belefeküdt a sarjadó gabonába s a szüret testét a természet egyetemes nemző-erővel (abesszín szokás). Így jött létre a ritus, a természet-ismeret, a világmép alakulásának másodlagos foka; a ritus tehát nem egyéb, mint a természet-aktíválása, a természeti jelenség megismertetése az erő megidézése, átvarázsolása. A harminczik század mítosz, amikor a ritus drámává tagozódott és szöveget kap. A mítoszok halmazából szövődött végül a rendszer: a mitológia.

Az élmények és felismerések kifejező eszköz-kincsét pedig nem nyújthatja más, mint ahonnan erednek: a természet. A természetet közös, régi embernek nincs képessége elválni fogalmak teremtésére s ezek logikai egységesítésére, mert ilyesmire természetben nem lehetett ismeretlenség kifejező formát csak a természet adhat tehát. A világ megszületésének fogalmata: hogyan sűrül össze a szilárd mag, mint a föld el tőle s veszi körül a gázburok, — a természetben, intuítióvilágosodott meg benne az elvált, a priori egy természet-szolgáltatta jelenség formáját öltötte magára: a tojásé, amelyben a középső sűrűbb mag elválk a fehérje hártya burtól. A világ = tojás; kacsatojásból keletkezett — mondja a Kalevala —, melynek egyik feléből (fele anyagából) lett a föld, a másik feléből az égbolt. Csakugyan így történt, mi is így tudjuk, mind-össze másképp írjuk le, mert más a szemléletmódunk és mások a kifejező eszközök: logikaiak, elvonók, fogalmiak, nem természetiek.